

**ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ І РИЗИКУ
НЕЗБАЛАНСОВАНОЇ ЛІКВІДНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК
УКРАЇНИ**

**ASSESSMENT OF CREDIT RISK AND LIQUIDITY RISK OF
CREDIT UNIONS IN UKRAINE**

У статті розкривається методика оцінювання кредитного ризику та ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок. За результатами оцінювання основних показників таких ризиків запропоновано підсилення мінімальних вимог до фінансових нормативів кредитних спілок України та вдосконалення форм їх звітності з метою вдосконалення процесів пруденційного регулювання кредитного ризику і ризику незбалансованої ліквідності.

The article exposes the methods of evaluating credit risk and liquidity risk credit unions. By evaluating the results of basic indicators such risks proposed minimum requirements for strengthening financial regulations of credit unions in Ukraine and improve their reporting forms to improve the processes of prudential regulation of credit risk and liquidity risk.

Ключові слова: кредитний ризик, ризик незбалансованої ліквідності, кредитні спілки, пруденційне регулювання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Діяльність фінансових посередників, серед яких виділяють кредитні спілки, пов'язана з високим ступенем ризиків. Неєфективне управління ризиками підвищує ймовірність збитковості та втрати залучених фінансових ресурсів у вигляді заощаджень населення. Це зумовлює потребу в підвищенні якості методики оцінювання кредитного ризику і ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок, яка повинна відповідати вимогам регулюючих органів країни та забезпечувати адекватний рівень оптимізації співвідношення ризику і доходу фінансових установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Кротюк, І. Івченко, С. Ілляшенко досліджували економічні ризики в цілому. Ризики банківської діяльності розглядали А. Сігайов, І. Волошин, Л. Примостки. Кредитному ризику, ризику ліквідності і методам управління ними присвячували свої праці Г.

Андреева, Я. Благодир, С. Павлюк та В. Домрачев, Н. Наріжна, В. Кирилюк відповідно. Однак питання оцінювання таких ризиків у кредитних спілках потребує більш детальних досліджень.

Метою дослідження є проведення оцінювання кредитного ризику і ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок України та розробка пропозицій щодо вдосконалення процесів пруденційного регулювання таких ризиків.

Виклад основного матеріалу.

Для кредитних спілок найбільш характерними є кредитний ризик і ризик незбалансованої ліквідності, оцінювання яких підвищить ефективність пруденційного регулювання.

Кредитний ризик у кредитних спілках пов'язаний з вірогідністю невиконання членами таких установ позик, або у випадку, коли економічні умови впливають на якість активів. У першому випадку кредитний ризик називають індивідуальним – невиконання зобов'язань конкретним позичальником, у другому – портфельним – зменшення вартості активів кредитної спілки.

При оцінюванні портфельного кредитного ризику у кредитних установах (банках і кредитних спілках) необхідно враховувати як його кількісну величину, так і якість управління ним. Величина (кількість) кредитного ризику, відповідно Методичних вказівок з інспектування банків НБУ «Система оцінки ризиків», визначається шляхом віднесення значення тієї чи іншої характеристики до однієї з трьох груп: «незначна», «помірна», «значна». Якість управління ризиком відповідно – «висока», «потребує вдосконалення», «значна» [1]. До характеристик (факторів), що впливають на величину оцінки портфельного кредитного ризику відносять фактори, наведені на рис. 1.

З метою оцінювання портфельного кредитного ризику у кредитних спілках, крім визначення величини впливу зазначених факторів, встановлюють ступінь концентрації та диверсифікації активів у таких установах. Найчастіше портфельний кредитний ризик оцінюють по технології VaR (метод ризикової вартості). До ключових параметрів VaR відносять: період часу, на який розраховується ризик, та визначена ймовірність того, що втрати не переви-

щатъ певної величини. [2]. Крім того, портфельний кредитний ризик кредитної спілки можна оцінити, як добуток трьох показників: вірогідність дефолту фінансової установи (PD - Probability of Default), втрати при настанні дефолту (LGD - Loss Given Default) та величини активів, на які впливає кредитний ризик [3].

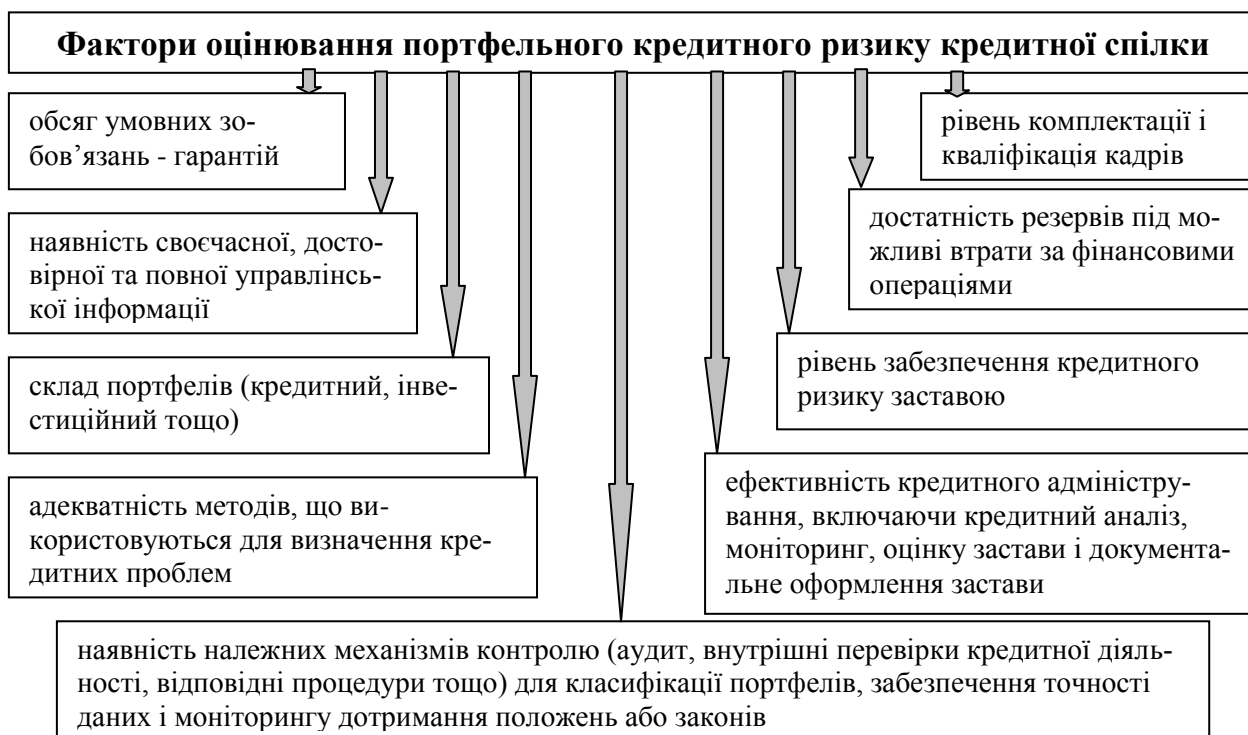

Рис. 1. Основні фактори оцінювання портфельного кредитного ризику кредитних спілок [складено автором за даними 1]

До основних показників, які визначають величину кредитного портфельного ризику кредитних спілок України віднесено, зокрема, кредитний портфель таких установ, робочі активи, платні зобов'язання та інші. Порядок їх розрахунку та динаміку змін за останні роки наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні показники кредитного ризику кредитних спілок України в 2003-2008 рр. [розраховано та складено автором за даними 4]

Показники	Станом на кінець року					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Додаткові пайові внески, тис. грн	123 379	167 748	539 349	537 244	1 086 093	1 127 747
Власні кошти за вирахуванням додаткових внесків, тис. грн.	247 842	284 277	144 750	588 807	474 804	598 674
Проблемні позички, тис. грн.	19 390	71 550	93 976	158 249	285 729	528 309
Співвідношення проблемних позичок та власного капіталу, %	7,82	25,17	64,92	26,88	60,18	88,25

(не більше 100%)						
Кредитний портфель (КП), тис. грн.	474 638	795 763	1 555 602	2 818 002	4 835 328	6 212 870
Резерви за кредитами, тис. грн.	4 587	21 310	41 391	67 492	132 193	252 438
Резерви у % до КП¹	0,97	2,68	2,66	2,40	2,73	4,06
Коефіцієнт покриття проблемних позичок резервами²	0,24	0,30	0,44	0,43	0,46	0,48
Питома вага непокритих ризиків у кредитному портфелі, % (не більше 10%)	3,12	6,31	3,38	3,22	3,18	4,44
Робочі активи, тис. грн.	498 197	778 518	1 755 905	2 968 175	4 806 506	5 658 912
Платні зобов'язання, тис. грн.	342 275	573 743	1 182 269	2 045 135	3 539 751	4 199 060
Співвідношення платних зобов'язань та робочих активів, % (не більше 100%)	68,70	73,70	67,33	68,90	73,64	74,20
Сума наданих кредитів членам кредитної спілки та тимчасово вільних коштів членів кредитної спілки (1), тис. грн.	497 215	846 652	1 651 529	2 975 067	5 079 969	6 477 053
Загальна сума залучених на договірних умовах кредитів банків, кредитів об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій (2), тис. грн.	342 275	573 743	1 182 269	2 045 135	3 539 751	4 199 060
Співвідношення (1) та (2), коефіцієнт (не менше 1)	1,45	1,48	1,40	1,45	1,44	1,54

* дані за 11 міс. 2008р.

Результати розрахунків, викладені в таблиці 1 дозволяють зробити наступні висновки щодо ступеня ризику кредитної діяльності досліджуваних фінансових установ. Передусім необхідно зазначити, що значення всіх нормативів кредитного ризику знаходяться у рекомендованих межах. Отже, кредитні спілки за досліджуваний період в цілому мають задовільний рівень проблемної заборгованості, яка покривається необхідним розміром резервів; розвиток кредитної діяльності здійснюється у межах залучених коштів. Водночас необхідно зауважити щодо негативної динаміки окремих показників. Найбільше занепокоєння викликає співвідношення проблемних позичок та власного капіталу, яке протягом досліджуваного періоду збільшилося в 11,3 рази та складає 88,25%. Зростання показника викликане збільшенням кредитної активності досліджуваних фінансових установ та погіршенням якості

¹ Показник запропонований автором

² Показник запропонований автором

кредитного портфелю, про що свідчить динаміка співвідношення платних зобов'язань та робочих активів і питома вага непокритих ризиків у кредитному портфелі.

Вирішального значення у формуванні якісного кредитного портфелю та забезпеченні фінансової стійкості кредитної спілки набуває оцінювання індивідуального кредитного ризику.

При оцінюванні індивідуального кредитного ризику визначають кредитоспроможність (бажання та можливість своєчасно погасити зобов'язання) кожного окремого позичальника.

Найбільш поширеним методом оцінювання індивідуального кредитного ризику є метод скорингу (активно застосовується у західній практиці), який в основному використовується у кредитуванні фізичних осіб, що характерно для кредитної спілки. Скоринг становить собою математичну або статистичну модель, за допомогою якої на базі кредитних історій попередніх позичальників можна визначити величину ймовірності повернення кредиту у визначений термін конкретним потенційним позичальником.

Аналізу підлягають відомості, які потенційний позичальник зазначає в анкеті, відомості про позичальника з кредитного бюро. У цьому випадку характеристики позичальника (питання, ознака) будуть змінними, а їх ознаки (відповіді) – значення змінної. Зважений добуток таких змінних і являє собою спрощену скорингову модель. Інтегральний показник потенційного позичальника порівнюють із значенням межі беззбитковості – величини, яка показує, скільки в середньому необхідно позичальників, які виконують зобов'язання у строк, для того, щоб компенсувати збитки від одного боржника. У випадку, коли інтегральний показник нижче цієї межі, кредит не видається, чим більше значення він має, тим вище кредитоспроможність позичальника.

Проблема полягає у доборі характеристик позичальника. До основних таких характеристик відносять: вік, кількість дітей (утриманців), професія позичальника і його чоловіка (дружини), дохід, дохід чоловіка (дружини), район проживання, вартість майна, кількість років роботи та інші. Найчасті-

ше, на практиці, при визначенні характеристик позичальника, обирають підхід «п'яти С» - характер (Character), доходи (Capacity), капітал (Capital), забезпечення (Collateral) та умови (Conditions) [5].

Індивідуальні кредитні ризики повинні розраховуватися посадовими особами кредитної спілки (працівниками кредитного комітету) з відповідним рівнем кваліфікації та техніки [5, 6]. Однак невеликі кредитні спілки не завжди мають можливість придбання відповідного програмного забезпечення та прийняття осіб із відповідною професійною кваліфікацією. Саме тому, на початковому етапі кредитні комітети можуть використовувати модель оцінки кредитного ризику Д. Дюрана. А надалі необхідно зобов'язати Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України (далі - Держфінпослуг) розробити відповідні програми, безкоштовно їх поширювати та проводити семінари і тренінги для членів кредитного комітету.

Ризик незбалансованої ліквідності характеризується недостатньою наявністю готівкових коштів для задоволення різноманітних потреб із готівкою або виконання зобов'язань у строк. Деякі вчені вважають цей ризик найголовнішим, передумовами виникнення якого є: кредитний ризик, операційний ризик, ризик втрати іміджу (ділової репутації) установи та інші [3, 7, 8].

Існують такі методи оцінювання ризику незбалансованої ліквідності [9]:

- проведення аналізу і оцінки співвідношення активів та пасивів за ступенем ліквідності – активи й пасиви розподіляються за групами ступеня убування ліквідності та з урахуванням їх строків і якості;
- метод розриву або драбина строків – заснований на співвідношенні активних та пасивних статей балансу з урахуванням строку, який залишився до їх погашення.

При оцінюванні ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок як державний, так і внутрішній регулятор повинні враховувати наведені на рис. 2 положення.

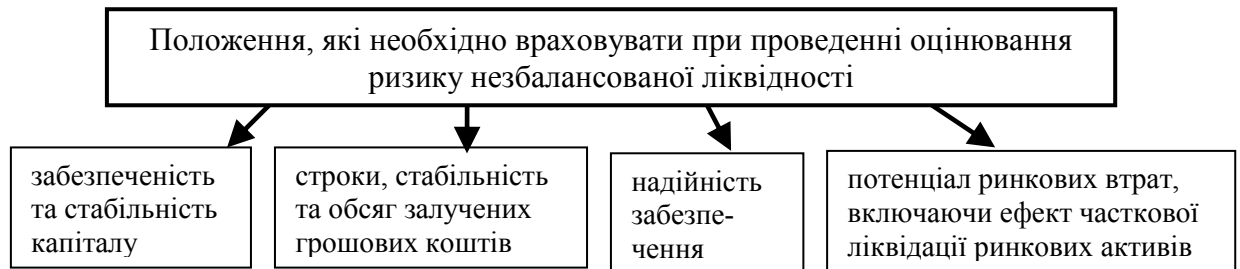

Рис. 2. Положення, які необхідно враховувати при проведенні оцінювання ризику незбалансованості ліквідності кредитних спілок [складено автором за даними 1, 2, 3]

Недотримання кредитною спілкою встановленого Держфінпослуг нормативу ліквідності (миттєвої та короткострокової) тягне за собою виникнення ризику незбалансованої ліквідності (табл. 2).

Таблиця 2

Порядок розрахунку та визначення нормативів ліквідності кредитних спілок України в 2003-2008 рр. [розраховано та складено автором за даними 4]

№ з/п	Показники	Станом на кінець року					
		2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	Грошові кошти у касі та на поточних рахунках у банках, тис. грн.	22 577	50 889	95 927	157 065	244 641	264 183
2	Внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки з невизначеним строком залучення, тис. грн.	16 454	27 469	34 131	40 765	73 936	76 630
3	Норматив миттєвої ліквідності (1/2), % не менше 10%	137,21	185,26	281,06	385,29	330,88	344,75
4	Ліквідні активи, тис. грн.	419 968	619 452	1 350 081	2 204 671	3 293 683	3 666 761
5	Короткострокові зобов'язання з початковим терміном погашення до одного року, тис. грн.	336 843	536 681	1 009 986	1 551 097	2 318 900	2 979 832
6	Норматив короткострокової ліквідності (4/5), % не менше 100%	124,68	115,42	133,67	142,14	142,04	123,05

* дані за 11 міс. 2008р.

Як свідчать дані таблиці 2, кредитні спілки дотримуються нормативів ліквідності і навіть можна стверджувати про значний надлишок миттєвої ліквідності та перевищення нормативу короткострокової ліквідності понад встановлене мінімальне значення. Необхідно зазначити, що надлишок ліквід-

ності також пов'язаний з ризиком недоотримання доходу, але для визначення впливу ризику недоотримання доходу на фінансову стійкість варто оцінити ще низку фінансових показників, зокрема співвідношення робочих активів та платних зобов'язань, що буде розглянуто нижче.

Водночас вважаємо практику регулювання ризику ліквідності кредитних спілок недосконалою, оскільки не враховується ризик незбалансованості довгострокової ліквідності, який здійснює значний вплив на платоспроможність та фінансову стійкість установи. Вказане потребує використання табличних методів оцінки ліквідності: побудову позиції ліквідності (як окремої форми звітності кредитної спілки) та матрицю фондування мінімального ризику ліквідності. Позицію ліквідності кредитних спілок у 2008 році наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Позиція ліквідності кредитних спілок в 2008 році [розраховано та складено автором за даними 4]

Складові активів та пасивів кредитних спілок	Строки до погашення				Разом
	До запитання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти місяців	Більше 12-ти місяців	
Активи					
Грошові кошти для підтримки ліквідності	6 818				6 818
Грошові кошти	257 365				257 365
Кредити членам кредитної спілки		125 467	3 024 307	2 241 868	5 391 642
Кредити іншим кредитним спілкам		45 236			45 236
Фінансові інвестиції		202 908		12 274	215 182
Непродуктивні активи (крім грошових коштів)				312 692	312 692
Інші активи		4 660			4 660
Безнадійні кредити за вирахуванням резервів				21	21
Разом активів	264 183	378 271	3 024 307	2 566 855	6 233 616
Зобов'язання					
Внески на депозитні рахунки членів кредитної спілки	76 630	81 184	2 394 199	1 527 363	4 079 376
Зобов'язання перед юридичними особами		65 670	66 518		132 188
Інші зобов'язання		195 331	100 300		295 631
Всього зобов'язань	76 630	342 185	2 561 017	1 527 363	4 507 195
Власний капітал та цільове фінансування				1 726 421	1 726 421
Всього пасивів	76 630	342 185	2 561 017	3 253 784	6 233 616
Невідповідність між активами та зобов'язаннями, тис. грн.	187 553	36 086	463 290	1 039 492	1 726 421

<i>Невідповідність у %</i>	<i>345</i>	<i>111</i>	<i>118</i>	<i>168</i>	<i>138</i>
<i>Невідповідність між активами та пасивами, тис.грн</i>	<i>187 553</i>	<i>36 086</i>	<i>463 290</i>	<i>-686 929</i>	<i>0</i>
<i>Невідповідність у %</i>	<i>345</i>	<i>111</i>	<i>118</i>	<i>79</i>	<i>100</i>

* дані за 11 міс. 2008р.

Дані щодо невідповідності активів та пасивів за строками відображені в таблиці 4, з якої видно, що вітчизняні кредитні спілки мають достатньо ліквідних активів для виконання своїх короткострокових зобов'язань та достатньо довгострокових ресурсів для здійснення вкладень у недоходні активи і довгострокове кредитування.

Таблиця 4

Невідповідність активів та пасивів кредитних спілок України за строками до погашення в 2003-2008 рр. [розраховано та складено автором за даними 4]

тис. грн.

Невідповідність	Строки до погашення			
	До запитання	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти місяців	Більше 12-ти місяців
2003 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	6 123	5 147	71 855	-83 125
Невідповідність у %	137	107	129	80
2004 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	23 420	10 341	49 010	-82 771
Невідповідність у %	185	111	112	84
2005 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	61 796	201 367	76 932	-340 095
Невідповідність у %	281	216	110	64
2006 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	116 300	255 126	282 148	-653 574
Невідповідність у %	385	243	121	62
2007 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	170 705	251 298	552 779	-974 783
Невідповідність у %	331	196	128	67
2008 рік				
Невідповідність між активами та пасивами, тис. грн.	187 553	36 086	463 290	-686 929
Невідповідність у %	345	111	118	79

* дані за 11 міс. 2008р.

Необхідно зазначити, що дані таблиці 4 дозволяють зробити досить узагальнені висновки щодо стану ліквідності кредитних спілок. Для підвищення точності розрахунків та забезпечення принципу ринкової дисципліни необхідно удосконалити звітність таких небанківських фінансових установ шляхом уведення додаткової форми звітності «Ризик ліквідності» та збільшення часових проміжків (до запитання, до 1-го місяця, від 1-го до трьох місяців, від 3-х до 6-ти місяців, від 6-ти до 12-ти місяців, від 1 до 2-х років, від 2-х до 3-х років, від 3-х до 5-ти років та більше 5-ти років).

Запропоновані заходи дозволять повною мірою оцінити ризик незбалансованої ліквідності кредитної спілки та удосконалити процеси пруденційного регулювання.

Для аналізу джерел фондування активних операцій кредитної спілки пропонуємо використовувати матрицю фондування мінімального ризику ліквідності, яка будується за даними позиції ліквідності (табл. 5).

Заповнення елементів матриці починають з розподілу пасиву найбільшого строку. Оскільки активи та пасиви, які мають однакові строки до погашення, не співпадають за сумами, то виникають розриви (дисбаланси) у відповідному проміжку часу (формули 1 – 4) [10, с. 189]:

$$DL_i = \sum_{j=1}^n a_{i,j} - L_i; DL_i \leq 0; \quad (1)$$

$$DA_j = \sum_{i=1}^n a_{i,j} - A_j; DA_j \leq 0; \quad (2)$$

Для кожного від'ємного розриву пасивів $DL_i < 0$ необхідно знайти від'ємний розрив активів DA_j з максимальним строком до погашення $DA_{j=j_{\max}}$, що дозволяє визначити кожний елемент матриці у такий спосіб:

$$a_{n,j} = -f_{\max} \{DL_n, DA_{j_{\max}}\}, \quad (3)$$

де f_{\max} – функція максимуму;

DL_i – розрив (дисбаланс) розподілу пасивів i -го проміжку часу;

DA_j – розрив (дисбаланс) розподілу активів i -го проміжку часу;

$a_{i,j}$ – елемент матриці;

n – кількість виділених проміжків часу.

Таблиця 5

Матриця фондування мінімального ризику ліквідності кредитних спілок України за підсумками 2008 року [розраховано та складено автором за даними 4]

тис. грн.

Показники	Зобов'язання за строками до погашення				
	До записування	До 3-х місяців	Від 3-х до 12-ти місяців	Більше 12-ти місяців	Усього
Активи за строками до погашення ↓	76 630	342 185	2 561 017	3 253 784	6 233 616
Грошові кошти	264 183	76 630	187 553	0	264 183
До 3-х місяців	378 271	0	154 632	223 639	378 271
Від 3-х до 12-ти місяців	3 024 307	0	0	2 337 378	686 929
Більше 12-ти місяців	2 566 855	0	0	0	2 566 855
Усього	6 233 616	76 630	342 185	2 561 017	3 253 784

* дані за 11 міс. 2008р.

Після розподілу найбільш довгострокового пасиву здійснюється розподіл зобов'язань з наступного проміжку часу (n-1):

$$a_{n-1, j} = -f \max \left\{ DL_{n-1}, DA_{j\max}^1 \right\}$$

$$\text{за умови, що } DA_{n-1} < 0, \quad (4)$$

$DA_{j\max}^1$ – залишок після розподілу пасиву, що належить до часового проміжку n, який при розподілі пасивів кожний раз перераховується за формулою 1. Розрахунки за описаним алгоритмом повторюються, доки не буде розподілено поточні пасиви та здійснено фондування всіх активів небанківської фінансової установи.

Дані таблиці 5 свідчать про надлишок ліквідності кредитних спілок України, що, як зазначалося вище, пов'язане з ризиком недоотримання доходу. Крім того, необхідно зазначити, що вигляд матриці фондування суттєво не змінювався протягом 2003-2007 років.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Вдосконалення процесів пруденційного регулювання кредитного ризику кредитних спілок потребує, по-перше, уведення додаткової кількості показників, і, по-друге, обґрунтування нормативних значення окремих показників. Зокрема пропонуємо розраховувати такі показники:

- співвідношення резервів за позичками до загальної суми кредитної заборгованості з нормативним значенням не більше 5%;
- коефіцієнт покриття проблемних позичок резервами (розраховується як співвідношення резервів та проблемних позичок) з граничним значенням 95%.

Обмеженню негативного впливу кредитних ризиків на стабільність фінансової системи сприятиме встановлення співвідношення проблемних позичок та власного капіталу на рівні 50%, а показника питомої ваги непокритих ризиків у кредитному портфелі – на рівні 2-3%.

Результати проведеного дослідження ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок України дозволяють зробити висновок щодо надлишку ліквідності фінансових установ та необхідності удосконалення форм їх звітності.

Література:

1. Постанова правління НБУ «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» від 15.03.2004 р. № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/pb04001.html.
2. Чернова Г. В. Управление рисками : [учеб. пособие] / Г. В. Чернова, А. А. Кудрявцев – М. : ТК Велби, Проспект, 2006. – 160 с.
3. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : [Навчальний посібник. 2-ге вид., доп. перероб.] / Ілляшенко С. М. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.

4. Річні звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.
5. Благодир Я. Я. Управління кредитними ризиками на основі удосконалення їх оцінки: дис. ... канд. економічних наук : 08.04.01 / Благодир Ярослава Ярославівна. – Львів, 2006. – 263 с.
6. Оценка рисков при выдаче кредита физическим лицам (сборник тезисов IV международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых "Компьютерный мониторинг и информационные технологии", ДонНТУ, 2008 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://masters.donntu.edu.ua/2008/fvti/tacenko/library/1.htm>.
7. Международный финансовый рынок : учеб. пособие / [В. А. Галанов, А. В. Галанова, О. А. Гришина и др.] ; под ред. В. А. Слепова, Е. А. Звоновой. – М. : Магистр, 2007. – 543 с.
8. Ястремський О. І. Основи теорії економічного ризику : [Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / Ястремський О. І. – К. : "Артек", 1997. – 248 с.
9. Кротюк В. Базель II: нова концептуальна редакція базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник НБУ. – № 3. – 2006. – С. 2-5.
10. Волошин И. В. Оценка банковских рисков: новые подходы / Волошин И. В. – К. : Эльга, Ника–Центр, 2004. – 216 с.